

KAZAK KÜLTÜRÜNDE GELENEKSEL BAŞ GIYİMİ*

Traditional Headwear in Kazakh Culture

Elmira MONTANAY**

Doç. Dr. Akbota AKHMETBEKOVA***

ÖZ

Her milletin uzun asırlar içinde oluşmuş, duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzları ile gelenek ve göreneklerini yansıtan, kendilerine has kültürel değerleri vardır. Tarihsel süreçte ağırlıklı olarak konargöçer yaşam tarzını benimsemiş olan Kazak Türklerinin de kökleri tarih öncesine dayanan kültür birikimi, somut ve somut olmayan kültürel mirası, araştırılması gereken hazinelerle doludur. İnsanlık tarihinde somut kültürel miras çalışmalarında giyim-kuşam kültürü önemli bir yer tutar. Kullanıldıkları çağların zevklerini ve inceliklerini de barındıran giysiler, genelde insanlığın özünde ait olduğu milletlerin kültür dünyasındaki değişiklikleri temsil etme ve yansıtma işlevlerini üstlenmiştir. Giyim kuşam, kılık kıyafet kültürünün araştırılmasının ulusal ve evrensel kültür kodlarının çözülmesine önemli katkılar sunacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda, bu çalışmada Kazak Türklerinde giyim kuşam kültürünün bir cephesini teşkil eden geleneksel baş giysilerinin kullanım biçimleri ve işlevleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Başın vücudun önemli bir kısmı olmasının yanı sıra Türk dünyasında daha da özel ilgiye sahip olduğu, Türkiye Türkçesindeki “baş tacım, başköşe, başım gözüm üstüne” gibi tamlamalardan ve Kazak Türkçesindeki “bastık, bas kuda, baseke” gibi adlandırma örneklerinden anlaşılabilir. Baş kutsayan Kazaklar için baş giysilerinin de önemi büyüktür. Kazaklar baş giysilerini hep yüksek yerde tutarlar, kendilerine ait baş giysilerini de hediye olarak vermezler. Kutsama nedeniyle baş giysilerinin yapıldığı hayvan derisi ve kuş tüylerinin de özel anlamları vardır. Yani herhangi bir hayvanın derisi veya kuşun tüyü kullanılmaz. Baş giyimlerinin yapımında kutsal ve pahalı olan hayvan derisiyle, özel anlamlar yüklenmiş kuşların tüyleri seçilir. Mesela Kazaklarda böri olarak adlandırılan kurt, tüm Türk boyları ve halkları için en önemli ve sembolik hayvanlardan biridir. Börinin derisiyle börikler yapılmıştır. Börik, daha çok kışın giyilen baş giysisi olmanın yanında süs için de özel günlerde kullanılmaktadır. Yazımız “Giriş, Kazak Kültüründe Erkeklerin Geleneksel Baş Giyimi, Kazak Kültüründe Kadınların Geleneksel Baş Giyimi, Kazak Çocuklarının Geleneksel Baş Giysileri ve Sonuç” şeklinde ilerleyen alt başlıklardan oluşmaktadır. “Giriş” bölümünde giyim kuşamın tanımı, tanımları, tarihesi, felsefesi üzerinde durulduktan sonra, neden bu konunun seçildiği, niye böyle bir çalışmanın yapıldığı, bu çalışmanın alanda hangi eksikliği gidereceğine yönelik açıklamalar yapılmıştır. “Kazak Kültüründe Erkeklerin Geleneksel Baş Giyimi” alt başlığı altında; Börik, Jalgabay, Kalpak, Kulakşın, Külapara, Malakay, Murak, Takiya, Tımak isimleri ile bilinen baş giyimlerinin, başlık ve şapkaların, hangi malzemelerden ve nasıl yapıldığı ile hangi yaş gruplarının giydiği ve başlıkların tarihsel arka planı ile sembolik anlamları üzerinde durulmuştur. “Kazak Kültüründe Kadınların Geleneksel Baş Giyimi” alt başlığı altında; Börik, Jaulık, Jırğa, Karkara, Kasaba, Kimeşek, Oramal, Saukele, Soraba, Takiya baş giyimlerinin özellikleri ve tercih edilme nedenlerine değinilmiştir. Kadın ve erkek baş giyimine göre daha az seçenek barındıran “Kazak Çocuklarının Geleneksel Baş Giysileri” alt başlığı altında ise Telpek olarak adlandırılan baş giyiminden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise baş giysilerinin coğrafya ve iklim ile ilişkisi, benzeyen, ayrılan yanları, kullanılma sıklıkları ve nedenleri, yaş, sosyal durum ve cinsiyete göre sınıflandırılmaları, halk inanışları ile ilişkileri, sembolik anlamları gibi çalışmadan elde edilen veriler bir araya getirilmiştir. Geleneksel giysilerin tarih boyunca değişebildiği ve yeniden şekillendiği gerçeği de gözetilerek, nesilden nesile aktarılan baş giyimlerinin varsa otantik ve modern yanları da çalışmanın kapsamı içinde görülmeye ve gösterilmeye çalışıldı. Dağınık olanı toparlama ve bir araya getirme şeklindeki geleneksel bilimsel yaklaşımın benimsendiği yazıda, doküman incelemesi yöntemi ve betimsel tarama modeli kullanılmıştır. İlaveten saha araştırması ve kaynak taramasıyla elde edilen veriler halk biliminin bağlamsal ve işlevsel kuramları çerçevesinde incelenip, sahadan elde edilen görsellerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kazakistan, Kazak gelenekleri, giyim-kuşam, kazak baş giyimi, Türk inançları

-
- * Geliş tarihi: 1 Ağustos 2022 - Kabul tarihi: 17 Mayıs 2023
Montanay, Elmira; Akhmetbekova, Akbota “Kazak Kültüründe Geleneksel Baş Giyimi” *Milli Folklor* 139 (Güz 2023): 141-156
- ** PhD Student of Al Farabi Kazakh National University, Almaty / Kazakhstan, elmiramontanayeva@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-5993-6909.
- *** Al Farabi Kazakh National University, Almaty / Kazakhstan, aaxbota@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-0137-1455.
-

ABSTRACT

Each nation has its own distinct cultural values that have evolved over generations to represent its views, thinking and living styles, as well as their traditions and customs. Kazakh Turks, who have historically embraced a largely nomadic lifestyle, are also rich of treasures that must be discovered, such as their cultural history, both physical and intangible, which stretches back to ancient times. Clothing culture has a significant role in the history of humanity's concrete cultural heritage studies. Clothes, which also carry the tastes and delicacy of the eras in which they are worn, has taken on the role of portraying and reflecting changes in the cultural worlds of the countries to which mankind belongs in particular. It is an evident truth that studying dress culture will make significant contributions to decoding national and worldwide cultural rules. In this context, this study attempts to provide information about the use and functions of traditional headdress, which serves an important part of the Kazakh Turks' clothing culture. In addition to being an essential part of the body, the head has a unique value in the Turkic world, as seen by expressions like "bas tacım, bas köşe, başım gözüm üstüne" in Türkiye Turkish and examples like "bastık, bas kuda, baseke" in Kazakh Turkish. Head-dresses are also of great importance for the Kazakhs who bless the head. Kazakhs always keep their headscarves in high places, and they do not give their own headdresses as gifts. Animal skin and bird feathers, from which headdresses are made for consecration, also have special meanings. In other words, no animal skin or bird feathers are used. In the production of headwear, sacred and expensive animal skin and feathers of birds with special meanings are chosen as materials. For example, the wolf, which is called böri in Kazakh, is one of the most important and symbolic animals for all Turkic tribes and people. Böriks were made with the skin of the böris. Börik is mostly used as a headdress in winter, as well as for decoration on special occasions. The article consists of sub-headings as "Introduction, Traditional Headwear of Men in Kazakh Culture, Traditional Headwear of Women in Kazakh Culture, Traditional Headwear of Kazakh Children and Conclusion". In the "Introduction" section, after focusing on the definition, history and philosophy of clothing, explanations were made about why this subject was chosen, why such a study was carried out, and what deficiency this study would fill in the field. Under the subheading of "Men's Traditional Headwear in Kazakh Culture"; headwear, caps and hats known as Börik, Jalgabay, Kalpak, Kulakşın, Külapara, Malakay, Murak, Takiya, Tımak, from which materials and how they are made, which age groups wear them, and the historical background and symbolic meanings of the headgear are emphasized. Under the subtitle of "Women's Traditional Headwear in Kazakh Culture"; Börik, Jaulık, Jirga, Karkara, Kasaba, Kimeşek, Oramal, Saukele, Soraba, Takiya headwears and reasons for preferring such headwear are mentioned. Under the sub-heading of "Traditional Headwear of Kazakh Children", which has fewer options than women's and men's headwear, the headwear called Telpék is mentioned. In the conclusion part, the data obtained from the study such as the relationship of headwear with geography and climate, similar and different aspects, frequency and reasons for use, classification according to age, social status and gender, relations with folk beliefs, and symbolic meanings were brought together. Considering the fact that traditional clothing can change and reshape throughout history, the authentic and modern aspects of headwear, if any, passed down from generation to generation were tried to be seen and shown within the scope of the study. Document analysis method and descriptive scanning model were used in the article, in which the traditional scientific approach of tidying up and bringing together the found data was adopted. In addition, the data obtained through field research and literature review were examined within the framework of contextual and functional theories of folklore and supported by visuals obtained from the field.

Keywords

Kazakhstan, Kazakh traditions, clothing, Kazakh headwears, Turkish beliefs.

1. Giriş

Kazak Türklerinin kökleri eski çağlara giden kültürel değerleri vardır. Giyim kuşam kültürü bu kültürün başat örneklerini içermektedir ancak bu kültürel değerler yakın tarihte ciddi tehditlerle yüzleşmek durumunda kaldı. Türk halklarına uygulanan Sovyet ideolojisinde onların kültürleri, dilleri ve milli kültür mirasları unutturulmaya çalışıldı. Diğer yandan giyimde kentleşme bağlı değişimler ortaya çıktı. Bunun sonucunda birçok geleneksel giysinin tüketimi azalmaya başladı. Ancak yapılmış sınırlandırmalara rağmen Kazak baş giysileri, yaşam ortamının iklim koşulları nedeniyle sosyal statüsünü ve işlevselliğini koruyabildi.

Bununla birlikte, bazı etnik kıyafetlerin ve isimlerin kullanımdan düştüğü ve unutulduğu gözlemlenebilir. Bir başka neden de küreselleşme çağında ulusal farklılıkları dışlama eğiliminin ortaya çıkmasıdır. Şehir sakinleri etnik kıyafetlerden ziyade o anın

pratik ya da moda kıyafetlerini giymeye başlamıştır. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı Kazakistan kültürünün dünya medeniyetinde kendine özgü bir yere sahip olduğunu göstermek, unutulmaya yüz tutmuş Kazak başlıklarının isimlerini yeniden canlandırmak, Kazak başlıklarının türlerini, isimlerini ve işlevsel özelliklerini tanımlamak ve bu başlıklarla ilgili inançlarını ortaya koymaktır. Amaçlarımızdan bir diğeri de bu kültürle ilgili dağınık yazıları bir araya getirmek, yazılacak yeni yazılara katkıda bulunmaktır.

Eski çağlardan beri temel insan ihtiyaçlarından biri olan giyim, vücudu dış etkilerden korumanın yanı sıra bir ulusun kültürel değerlerini, ekonomik düzeyini ve sosyal statüsünü sergilemek, etnik kültürleri korumak, gelenek, görenek ve yaşam tarzlarını simgelemek ve yaymak gibi işlevlere sahiptir. Başka bir deyişle, giysiler kültürün oluşmasında, yayılmasında ve aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kostüm kültürü, ulusal kültürün en önemli bileşenidir. Kostüm, geleneklerde, yasalarda, hobilerde ve eğitimde farklı zamanların ve bölgesel koşulların karakteristik özelliklerini tanımının bir aracı olarak hizmet eder (Vinogradov 1999: 771-772).

Her bir milletin kendilerine has giyinme kültürü yaşadığı ortamın koşullarına göre de çeşitlilik gösterir. Başka bir deyişle ulusal kıyafetlerin kesimini, tasarımını bölgenin iklim koşulları, halkın meslekleri ve etnik kültürleri belirler. Bu unsurlar çeşitli halkların günlük kıyafetlerinin yapısını ve biçimini büyük ölçüde etkilemiştir. İklim, habitat, hava koşulları, belirli bir giysi türünün işlevsel görevlerini belirlemiştir. İnsanlığın gelişmesiyle yalnızca tamamen işlevsel değil, aynı zamanda estetik, sağlık gereksinimlerini de dikkate alan tasarımlar çağı başlamıştır (Zakiryaeva 2015: 848).

Kazak akademisyenlerinden A. Kaydar “Etnolingvistik” adlı makalesinde kültürle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır: “*İnsanların dünya görüşü ve kimliği yalnızca kendi dilinde korunur ve dil aracılığıyla ifade edilir. Çeşitli gelenek ve göreneklerin hepsi gelecek nesillere dil aracılığıyla aktarılır.*” (1985: 18). Öyle ki dil sayesinde kültür, kuşaktan kuşağa canlılığını korur. Kazak halkının millî kimliği, diline, adetlerine, ritüellerine ve günlük hayatta kullandıkları eşyalarla, elbiselerine yani yöresel kıyafetlerine de yansımıştır. Ayrıca kıyafet bireyler arasında sosyal etkileşim ve psikolojik tatmin açısından da önemlidir. İnsanların giyime gösterdikleri ilgi ve giyim tercihleri, içinde yaşadıkları kültür ve çağa göre değişim gösterir. Örneğin içinde yaşadığı toplumun değerleri ve kişinin yaşı, bir kadın ya da erkeğin görünüşü ve giyim tarzına ilişkin güçlü normlar ortaya koyar (Gündüz 2019: 123).

Halk arasında “*Kişiler giysilerle karşılaşır. Konuşması ile uğurlanır.*” sözü herkesçe bilinmektedir. Sözün nerede ve ne zaman doğduğu bilinmese de yüzyıllar önceden beri kullanılmıştır. Kaynak kişi B. Gulsara’ya göre köylerde; bir kişinin nereden geldiği, gelinin bekar kızıdan ayırt edilmesi, kişinin mesleği veyahut mevki gibi hususlarda ilk fikirler kıyafetleri aracılığıyla oluşmuştur (KK1).

Giyim davranışı, sözsüz iletişim aracı olarak insanın yaşam biçimini belirten göstergelerden biridir (Koç 2012: 184). Kazaklar daha çok dağlık ve soğuk bölgelerde yaşadıkları için kıyafetlerinin özellikle sıcaklığına ve koruyuculuğuna dikkat etmişlerdir. Bu nedenle, çoğu giyimler hayvan derilerinden yapılmıştır. Bozkırın göçebelerinden olan Kazaklar için deri, ata binmeye ve sıkı çalışmaya çok dayanıklıdır.

Kazak halkının giyimi başka nesillere göre farklılık gösterip, özgünlüklere doludur. Bunun sebebi de Kazak halkının doğanın bağrında büyüüp, özgür bir yaşam sürmesiyle alakalıdır (Rayımhan 2010: 87). Kazak halkı bağımsızlığını kazandıktan sonra millî kimliğini güçlendirmeye başlamıştır.

Kazak giyim kültürünü araştıran Ö. Canibekov’un “Kazak Giyimi” adlı eserinde, millî kıyafetlerin önemli ana bileşeni olan şapka, yani baş giyiminin giyim kültüründe

yeri ve anlamının çok olduğundan söz eder. Çünkü baş giyimi diğer giyimlerin içinde ulusal farklılığı, millî kimliği açıkça yansıtan bir unsurdur. Baş giysileri; yaşa ve cinsiyete göre yerel özelliklerini korumuş, ait olduğu mekanın farklılıklarını gösterebilmiştir.

Baş giysileri, Kazak kültüründe ve bunun bir parçası olan giyim kültüründe önemli yere sahiptir. Kazak inançlarına göre *insanın bahtı alınına yazılır*. Bundan dolayı baş kutsanır. Baş giysisi yere bırakılmaz, üzerine basılmaz, hediye olarak verilmez şeklindeki inançlara sıkı sıkıya bağlıdırlar. Örneğin baş giysisi hediye olarak verilirse, kişinin başındaki bahtı da geçmiş olur inancı vardır.

Kazak baş giyimlerinin özel bir sanatsal güzellikle işlenmiş olduğunu ve türlerinin eskilere dayandığını da söyleyebiliriz. Kazakların estetik algısını, güzellik tutkusunu, eşsiz bir felsefi düşünce sistemine de dayandığını gözlemlediğimiz, baş giyimi tercihlerinde ve örneklerinde görebiliriz.

2. Kazak Kültüründe Geleneksel Baş Giyimi

2.1. Kazak Kültüründe Erkeklerin Geleneksel Baş Giyimi

2.1.1. Börük: Börü kelimesinden türetilmiştir. Türk kabilesinin eski bir totemi olan kurda Kazakçada börü denmektedir. Yani börü kurt demektir. Börükün yazlık ve kışlık olarak mevsimsel yönden iki çeşidi vardır. Yazlık börük; yeni doğmuş veya iki üç günlük kuzunun derisi kullanılarak ince ve tutmaya kolay, hafif şekilde dikilir, kışlık börük'in ise alt kısmına yün, pamuk barkıt, puluş, kadife gibi kumaşlarla astarı dikilir. Börükler, kullanılan hayvan postlarına göre: *kunduz börük, sansar börük, kırbaç börük, tilki börük, kürk börük* olarak çeşitlenir. Bunun yanında erkek ve kız börük'i olarak da iki türe bölünür. Kızların giydiği börükler mercan inci boncuklarıyla süslenir. Kazaklarda börükün her bir boy ve soya göre farklı şekilleri de bulunmaktadır.

Börük bir baş giysisi olmanın yanında sembolik anlamda da kutsaldır. Kazak kültüründe evin erkeği evde olmadığı veya savaşa gittiği gibi durumlarda börüki evin dışında asılı durur. Bunun anlamı da "bu evin erkeği, koruyucusu vardır" demek. Yani yabancı birisi o eve izinsiz giremez veya girmekten çekinir. Yukarıda belirttiğimiz gibi börükün yapımında kullanılmış hayvan postuyla evin koruyucusunun zenginliğini veya sosyal durumunu uzaktan anlayanlar, evin etrafına yaklaşmaktan uzak durmuşlardır (KK 2).

Resim 1. Ünlü Kazak şairi Abay'ın ağabeyi İhsan'a ait börük.

Resim 2. Sahnelik börük

2.1.2. Jalgabay: Tımak gibi kalın yahut ince kumaştan, beyaz keçeden dikilir. Kışın soğukta giyilen baş giysisidir. At çobanları jalgabayı tımakın dışından giyer. Jalgabay, Kazakistan'ın farklı bölgelerinde *dalbagay, dalbay, jolbay, külapara, başlık* şeklinde de adlandırılır. (Egizbaeva, 2012:81)

Resim 3. Dalbagay tımak.

2.1.3. Kalpak: Geleneksel erkek baş giysilerinden biridir. Ana malzemesi, *kiyiz* yani basılmış koyun keşi yünüdür. Kavisli bir kubbe şeklinde dikilir. Güneşliğin her iki tarafı da *ayır* yani ayrılmış şeklinde olduğu için *ayır kalpak* da denir. Bir taraf zenginliği, diğeri gücü ifade eder. Bu tür kalpaklar pahalı kumaşlardan yapılır ve altın veya gümüş ipliklerle işlenir.

Resim 4. Ayır kalpak

2.1.4. Külapara: Kürkleri eşkenar dörtgeni andıran kışlık şapkalardır. Tilki veya kara kuzu derisinden yapılır ve dışı ipekle kaplanır. Aşağıdaki görselde yer aldığı gibi kar fırtınasında ve soğuk günlerde bağlanabilecek ek bir kumaşı vardır.

Resim 5. Külapara

2.1.5. Kulakşın: Kunduz, samur, sansar, tilki, korsak, dağ sıçanı, dana derisi, buzağı ve kuzu gibi hayvan derilerinden yapılan bir erkek baş giyimidir. Kulakşın adını iki kulağı kapatıp durmasından alır ve özellikle kışın soğuk günlerde giyilir.

Resim 6. Kulakşın

2.1.6. Malakay: Erkeklerin kışın giyilen, içi sıkı keçeyle veya kalın bir pamukla ovulmuş bir tür sıcak tutan baş giysisidir. Ana malzeme olarak kunduz, samur, sansar, tilki, korsak derilerinden bazen de kuzuların derisinden dikilir. Malakay alın, iki kulak, baş ve arka kulaktan oluşur.

Resim 7. Malakay

2.1.7. Murak: Hanların diğeri bir deyişle makamlı ve resmi görevde bulunan erkeklerin baş giyimidir. Her iki yanında koçboynuzu gibi uzantısı vardır ve sadece tören amacıyla kullanılan bir şapka türüdür. *Ayır kalpak* diye de adlandırılmıştır. Eski dönemlerde muraklı kişi görüldüğünde onun makamlı birisi olduğu anlaşılırmış. Ayrıca, Kazaklar murak'ı her gün değil özel günler, törenler ve toplantılarda giymişlerdir. Halk arasında "*Handar kiyer muraktı, karaşa kiyer kuraktı.*" [Murak'ı hanlar giyer, kurak'ı

ise karaşa (*sıradan birisi*) giyer], “Kalpak abzalı - murak, körpe abzalı –kurak.” [Kalpak’ın iyisi murak, yorganın iyisi kurak (elle dikilmiş yorgan dışı)] şeklinde atasözleri vardır.

Resim 8. XIX yy. Kazak Sultanı Baymuhamed Aysuakov’ın murak’ı,

Resim 9. Muraklı Abılay Han resmi

2.1.8. Tımak: Kış şapkasıdır. Her iki yanında iki büyük kulağı ve keçi derisinden yapılmış dört taraflı bir taban vardır. Tımak tilki derisinden ve siyah kuzu postundan yapılır ve açık renkli ipek ile kaplanır. Tımağın kullanıldığı kumaş ve hayvan derisine göre çeşitleri vardır: *susar tımak, eltiri tımak, tülki tımak, bulğın, dalbay, señseñ, jabağı tımaq, qarsaq, puspaq tımaq, qayırma, tört say, döñgelek töbe, şoşaq töbe, jekey tımaq* vs. Kazak kültüründe tımak önemli bir yere sahiptir. Örneğin “Tımakka salu” adlı bir gelenek vardır. Bu geleneğe göre halk içinde erken doğan bebeği tımak’a koyup büyütmüşlerdir. Bunu sebebi de erken doğan bebeğin elle tutmaya, beşiğe koymaya gelmemesidir. Tımak ise hem sıcak tutar hem de elle tutmaya kolaylık sağlar. Bu yüzden de bebek tımak’ın içinde korunmaya çalışılır. Çocuğun doğması gereken sürenin eksik günlerine göre keregeye¹ asılı durur ve her gün bir keregeye asılır. Böylece çocuğun normal doğum süresinin eksik günleri tamamlanmış olur. Örneğin kırk günü eksik ise keregenin kırkıncı başından alınır ve sonra yeni doğan çocuk gibi doğum sonrası yapılan çocuğa ezan okuyarak ad koyma, beşiğe bağlama gibi törenler yapılır (Kenjahmetulı, 2015:203). Kaynak kişi Gulbarşın İlyasova yeni doğan çocuğun tımakka salu konusunu şöyle anlatmaktadır: Bu geleneğin aslı, torunun dedeleriyle bağ oluşturması açısından çok önemlidir. Çünkü kültürümüzde baş giysisi hep yükseklerde tutulur, dedelerimizin baş giysilerinin ise daha da çok önemi vardır. Yeni doğan çocuk dedesinin baş giysisinin içinde kendi köklerin kutsaması ve koruması içinde olur (KK3).

Resim 10. Tülki tımak

2.1.9. Takiya: Kadife ve kamkadan yapılmış ince bir yaz şapkasıdır. Eskiden kenarları beyaz sincap, sansar ve samur derileriyle kaplanır, gümüş ve altınla süslenmekteydi. Er kişilerin takiyası daha çok boynuz dikişiyle süslenerek dikilir. Doğu Kazakistan’da takiya içten giyilen baş giyim olarak kullanılmaktadır. Takiyanın küçük diğer bir çeşidine de *Töbetey* denir. Yuvarlak ya da dörtgen şeklinde olur. Kadife veya kalın kumaşlardan dikilir. Kaynak kişi M. Azimbay’ın anlatımına göre Kazak sözlü edebiyatında kullanılan «şaşbaun köteru, takiyasına tar kelu» gibi kalıplı sözler vardır. Takiyasına tar/dar gelmek – bir işi yapamamak... *Bul cumıs senin takiyana tar keledi au- Bu iş senin takiyana dar olur*, yani kaldıramazsın anlamında kullanılmış (KK4).

Resim 11. Takiya

2.2. Kazak Kültüründe Kadınların Geleneksel Baş Giyimi

Kadın giysileri erkeklerin baş giysilerine göre daha süslüdür. *Ak jaulıktı ana, kimeşektı aje, saukelelı kız* Kazak kültürünün, Kazak edebiyatının önemli karakterlerindedir. Kazak kadınlarının baş giysilerinin önde olanı hatta kutsalı diyebileceğimiz türü, *kimeşektir*. Kazak şairlerinin Mukagali Makatayev'in "Ak Kıymeşek" şiirinde kıymeşek'e verilen önem ve saygı görülebilir:

Aje, sen birge cursin menimenen, Nine sen benimlesin
Ölige men özindi telimegem Ölümlü diye ben seni saymamıştım
...Ak kimeşek körinse seni körem, .. Ak kimeşek görürsem seni görürüm
Ak kimeşek jogalsa neni körem?!. Ak kimeşek kaybolsa kimi görürüm? (2001: 320)

2.2.1 Börük: Erkeklerin giydiği gibi Kazak kızlarının da börükleri çok meşhurdur. Kızların giydiği börükler tepesindeki baykuş veya çeşitli iplikler ve incilerle işlenir, mercan boncuklar ve altın veya gümüş düğmeler takılmasıyla farklılık gösterir.

Kazak kültüründeki *jar-jar, sinsıma aytu* gibi törenlerden börükleri evlenmemiş ya da evlenmekte olan kızların da giydiği anlaşılmaktadır:

Börkim, börkim, börkim-ay! Börkim, benim börkim-ay!
Basıma kıygen körkim-ay! Başıma giydiğim görkemim-ay!
Erte yatıp, keş turgan Erken yatıp, geç kalktığım,
Uydegi menin erkim- ay! Evdeki benim rahat halim-ay! (Hinayat ve Sujikova,2011:73)

Resim 12. Çeşitli börüklerle Kazak kızları

2.2.2 Jaulık: Kadınların başına taktığı beyaz örtüdür. Uzunluğu, uçları ayakların tabanına kadar degecek şekildedir. Jaulık da kimeşek gibi boy ve soylara göre farklılık gösterir. Ayrıca yerleşime göre de farkı vardır. Örneğin Kazakistan'ın Mangıstau bölgesinde kumaşı döndürerek takarlarken Semey tarafında jaulık'ın iki tarafı çok uzundur ve üçgen şeklinde bağlanır. Jaulık'ın bir kere bağlanan kısa türleri de vardır. Çeşitliliklerinin yanında jaulık'ın bölgelere göre farklı adlandırmaları vardır. Jaulık Kazakistan'ın güney, doğu ve merkez tarafında *şarşı*; Jetisu, Altay bölgelerinde *şılayış*; güney Kazakistan'da ise *kündik* diye adlandırılır. *Jaulık* şeklinde adlandırması daha çok güney ve güney doğu bölgelerinde kullanılır. İpekten saçaklı, püsküllü şeklinde yapılmışına *börte*, ipekten kalın şekilde dikilmiş ve püskülsüz olanına *salı*, ipek ipli ve yumuşak kumaştan ya da keçinin yumuşatılmış yününden yapılanına *şalı* denmiştir (Alimbay ve d. 2014:30).

Resim13. Şekelekli ve süslenmiş jaulık

Resim14. Kızay süslü jaulık

Resim 15. Kuyşi Dina Nurpeisova burmaşa Jaulık

Ak jaulık bir taraftan da kadının sosyal durumunu gösterir. Geleneğe göre, kız *sau-kelesi*yle gelin olarak damat evine gelir. O sırada kızın başına sadece beyaz jaulık'ı örtülür, bağlanmaz. Betaşar töreninde kız evin büyüklerine eğilerek selam verir. Büyüklükler tarafından bata, dua ve dilekler söylendikten sonra ailenin büyükannesi tarafından örtülü jaulık alınıp, gelinin yüzü açılır ve beyaz jaulık gelinin başına alından öpülerek bağlanır. Kaynak kişilerden A. Maulitcan'a göre Çinde yaşayan Kazakların betaşar töreninde farklılıklar görülmektedir. Kazakistan'da beyaz örtü kullanılırken Çin'deki Kazaklarda kırmızı örtü kullanılmaktadır. Anlamı ise "Oğlu gelin getirdi, sağ bosagası güllendi." şeklinde ifade edilir (KK5).

Ak jaulıktı ana: Erkeklerin üstünlüğü, Türk dünyasında ve hatta dünyada da kabul gören önemli bir görüştür. Özellikle Türk dünyasında erkekler önemsenip başta gelmişlerdir. Babalar sözü kutsaldır. Ama bunun yanında Kazak kültüründe annelere de çok önem verildiğini eski dönemin Kazak kanunları (*Jeti Jargı*), töresi göstermektedir. Bu kanunlara göre kavga eden iki tarafın erkekleri ya da batırları anlaşamadıklarında yaşlı anneler gelip ak jaulık'ını, yani beyaz örtüsünü kavga eden iki tarafın ortalarına atarlar. Bu, tarafların artık kavgayı durdurmaları gerektiği anlamına gelir ve ak jaulık'ın ortaya atılışından sonra kavga eden iki taraf hiçbir şey demeden iki tarafa dağılır. Bu örnek, Kazak kültüründe annelerin önemini ve kutsallığını göstermektedir.

Resim 16. Ak bürme jaulıklı anne ve takıyalı baba.

Kazaklarda ak jaulık'ın yanında sarı jaulık da vardır. *Sarı jaulık*, Kazakların *Jeti Jargı* adı verilen eski kanununda yer alır. Bir kişinin öldürülmesi halinde suçlu ödeme yapacağına işaret olarak karşı tarafa jaulık gönderir. Yani böylece kişiyi öldürmüş olan taraf, ölen kişinin yerine kaza parası ödemeye hazır olduğunu bildirir. Sarı jaulık'ı alan dul kadının bir sene boyunca örtmesi gerekir. Kaynak kişi Meruert'in anlatımına göre Kazak kültüründe eşleri vefat etmiş kadınlar, eşlerinin vefatının yıldönümünde *agarıp juriniz* ak/beyaz jaulık örter. Anlamı ise de artık kendinizi ferah tutunuz, kendinize iyi bakınız duygusunu temsil etmesinden gelir. Aramızda *agarıp/ sağlıklı* bir şekilde olunuz anlamındadır (KK 6).

2.2.3 Jırğa: Kadınların süslü baş giyimidir. Pahalı taşlarla, boncuklarla süslenip, dikilir. Çoğunlukla püsküllü, renkli incilerle şekillenir.

Resim 17. Kazak sanatçısı Roza Bağlanova ait sahnelik süslü baş giysisi

2.2.4 Kimeşek: Gelişmiş bir manevi hazinenin örneğidir. Etnik değerler, derin kökleri olan Saka döneminin miraslarından biridir. Tarihsel olarak, yaygın kullanımı olan meşhur Cengiz Han'ın döneminden ve Büyük İpek Yolu boyunca geçen kervanlardan etkilenmiştir.

Kimeşek hakkında ulaşılan bilgilere göre, kadının yaş durumunun her bir dönemi kimeşek'in şekli ve kimeşek'e işlenmiş oyalarmın türüne göre belirlenmektedir. Güzelliğine ilgi duyup genç gelinlerin kimeşek'ini giymeyi *keyvanalar* (yaşlı kadın) ayıp görmüşler, nezaket kurallarını ihmal etmeden, görgü kurallarına kesin bir şekilde uymuşlardır (Kaydavılkyzy 2012:6).

Resim 18. Kimeşek

Kaynak kişi B. Gulsara'nın anlatımına göre: Kazak kültüründe eve gelen misafir asılı duran kimeşek'e bakarak ailedeki kadınların yaşını, sosyal halini ve süs zevkini anlayabilirmiş ve bir yandan da konar göçer hayatında kimeşek'in üstüne bağladığı sarığı kimeşek giyen kadınlar kefeni olarak hep başında taşımış (KK1). Yani demek oluyor ki kimeşek, hem bir kimlik hem de kişilik olarak işlev görmektedir.

Kimeşek giyene kadar Kazak kadını veya gelini belirli süreçlerden geçer. Yani açıklayacak olursak; çocukluk döneminde – *sılav takiya*, *sırma takiya*, *közmonşaktı takiya* giyer, biraz büyüyünce *şıt baylama*, ergenlik döneminde *kepeş*, *topı*, *ukili takiya*, eve gelin olarak geldiğinde *karkaralı börük*, *saukele*, *kasaba* giyerler. Gelin olduktan sonra *salı* bağlarlar. Çocuk doğurana kadar salıyı bağlayıp takarlar. Çocuğu bir yaşına yaklaşınca gelinin eltileri toplanıp anne olmanın işareti olarak gelinin başındaki kasaba veya örtüyü çıkarıp *süslemeli kimeşek* giydirirler. Bu baş giysisi bebekli olan anne için çok rahat, temiz ve derli topludur. Özel bir istekle dikilmiş kimeşek'i giydiklerinde yüzün sadece elma kemikleri belli olur. Gelin bebeği biraz büyüdükten sonra *aldın aşu* (*önünü açmak*) töreninden geçer. Jelek'in³ (kimeşek) iki ucunu arkaya atıp bele bağlar. Halk arasında kullanılan "aldı açılğan ayel" yani önü açılmış kadın sözü bu törenin adından gelmektedir. Jelek'i başından düşene kadar gelin, *tör* adı verilen büyüklerin oturduğu ya da misafirlerin ağırlandığı evin en üst köşesi, bir nevi kutsal tarafa geçmez. Aileye birkaç çocuk getirip soyu devam ettirmesiyle gelinin pozisyonu yükselir. İkinci çocuğunu doğurduğunda kimeşek'inin üstüne *şılauş* bağlanır. *Şılauş*, beyaz kumaştan uzun bir şekilde kimeşek üstüne bağlanan örtü türüdür. Yaş farkına göre kadın; şılayış'ı alnına ince, orta ya da geniş bir şekilde bağlar. Şılauş yerinde bazen *kundık* de bağlanır.

Resim 19. Kimeşekli anne.

Kimeşek'in uzunluğuna göre; *arka jabar*, *bel jabar* (*tuye kıymeşek*), *ökşekagar* olarak göre adlandırmaları ve *rulara* göre çeşitli türleri vardır: Arka jabar: Arkayı kapatan demektir, çoğunlukla ibadet etmeye ve namaz kılmaya uygun türüdür. Bel jabar (*tuye kimeşekte* denir): Uzunluğuyla beli kapatan kimeşek'tir. Ökşe kagar: Ayakların tabanına kadar uzanan türdür.

Kazakların kullandığı bazı *ruların* kıymeşek türleri:

Soldan sağa doğru: Resim 19. Jetisu bölgesinin kimeşek'i, **Resim 20.** Kıpşak ru'nun kimeşek'i, **Resim 21.** Nayman ru'nun kimeşek'i, **Resim 22.** Alban ru'nun kimeşek'i

Kimeşek yukarıda belirttiğimiz gibi kutsanan giyim türlerinden biridir. Atalarımızdan kalan bir miras ve hazine olarak bugün de de kutsanmakta ve üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. Güzel bir araştırmamanın birisi de Kazak etnograflarından biri Galiya Kaydavilkyzy'nın "Kiyeli Kimeşek" (Kutsal kimeşek) adlı çalışmasıdır. Bu eserde yazar Kazak kadın baş giyiminin kronolojisini şöyle sıralayarak anlatmıştır:

- 3 yaş (çocukluk, bebeklik dönem): *it takiya*, *sırma*, *kepeş takiya*
- 5 yaş: şıt takiya- *sırğa tağar* (küpe takma yaşı)
- 7-13 yaş: *ukili takiya*, *tepeş*, *jurındı börik* (*tört say*, *şoşak töbeli*) *topı*, *köz tati*, *ülbirlü ükilegen jannat börik*;
- 13'ten sonra: (bir müşel) *otaw iesi* – *soraba*, *janatpen jiektelegen kawırsın kadağan darejeli karkara börik*;
- 25 yaş: (ekinşi müşel) *sat kundızdı saltanattı taj sawkele*, *zerlengen şaşaktı kasa*;
- 37 yaş: (üçüncü müşel) *kimeşek*. Kimeşek'in diğer türleri: *şılawış*, *burmaşa jawlık*, *salde*, *kündik*, *kundık börik*, *şıt baylama*, *jelek*, *salı* (*şali*);
- 49 yaş: (dörtüncü müşel) süsü daha sade *kimeşek* çeşitleri
- 61-73 yaş aralıkları: *keyvana*⁴ olur. Bu dönemde baş giysilerinin *jalañ kimeşek*, *iekşe*, *baylawış* gibi daha hafif ve kolay olmaları tercih edilmiştir.

Kazak geleneğine göre bazı yörelerde aşiretin ya da soyun önemli kişileri öldüğünde köyün kadınları jeleklerini⁴ bağlamadan, önlerini süslemeden boş bırakır ya da sade süssüz beyaz kimeşek giyerler. Buna halk içinde *ak jak boldı* denmektedir. Anlamı ise artık süslü giyinmediği ve eşini kaybetmesiyle açıklanır. Yabancı birisi misafirliğe geldiğinde aileden birinin vefat ettiği, sade kimeşekli kadından anlaşılır. Ölünün yılı geçene kadar dul kadın süslü kimeşek giymez.

2.2.5 Karkara: Kazak kızlarının nadir giydiği baş giysilerinden biridir. Karkara aslında turnaya benzeyen güzel bir kuşun adıdır. Baş giysisinin adı genelde kullanılan hayvan derisiyle adlandırılrsa da burada kuş adı baş giysisinin tamamına verilmiştir. Bunun yanında karkaranın sadece baş giysilerinde değil onun dışında günlük yaşantılarda da kullanılmış adlandırmaları vardır. Örneğin dağların zirvelerine: *karkara zirvesi*, uzun boylu adamı benzetim anlamında *karkara adam*, eşya vs. göç sırasında deve üstüne sülünün kuyruğu ve turnanın boyun yününe ekleyerek bağlanan eşyaya göre **karkaralı göç** diye de adlandırılmıştır.

Resim 23. Karkaralı baş giysisi

Nazardan koruma amaçlı kullanılan bazı tumarlara da karkara denilmiştir. Karkarayı evin törine bağlar, bazen yeni doğan bebeğin beşiğine bazen de koruma amaçlı, uzun yolculuğa çıkan birisinin giyimine takarlar. Bu görüşe kanıt olarak Kazak edebiyatındaki Bayan Sulu- Kozı Körpeş destanındaki şu dördlüğü gösterebiliriz:

<i>Sol Aybas toktamadı tağı şaptı,</i>	O Aybas, durmadı yine koştu,
<i>Tamam joldın manisistn oymen taptı.</i>	Yolun anlamını düşünmekle buldu
<i>Kızdın bergen karkarası tusip kalıp,</i>	Kızın verdiği karkarası yolda düşüp
<i>Karkaralı- Kazılık sonan kaptı,-</i>	Karkaralı- Kazılık diyen ad ondan kalmış,-

(Hinayat ve Sujikova 2011: 80)

Karkarayı sadece kızlar, kadınlar değil sultan, töre, han çocukları da başkalarından farklı görünmek için giymişlerdir.

<i>Jaraskan kelbetine karkarası</i>	Yakışmış yüzüne karkarası
<i>Suluga arkimmin – ak bar talası</i>	Güzele herkesin var isteği

(Halk şarkısı)

Karkara Kazaklar için kutsal bir kuştur. Bu mukaddes kuşun tüylerini baş giyimine takmak çeşitli belalardan koruma düşüncesinde bir inanç olsa da zamanla artık bir gelecek hâline gelmiştir. Geleneğin bir yanında halkın güzelliğe olan hevesi ve titizliği göze çarpar. Bunların hepsi göçebelerin günlük yaşantısı, hayatının geleneği olmuştur. Yüksek tepeli karkaranın kunduzu yuvarlayarak dikilip, tepesine kuşkanadı tutturulur. Yüksek, hem koni tarzında, boncuk ve pahalı taşlarla süslenmiş ve Kazak kızları kuşkanadı takılmış baş giysilerini giymeye özen göstermişlerdir. Baş giyiminin adının karkara olması da bundan dolayıdır (Medeubekuli 1993: 31).

Eski dönemlerde erkeklerin baş giyimine takılan karkaraya yani takılan kuş tüylerine bakarak, kaç boyu yönettiği ya da kaç kol askeri idare ettiği anlaşılabilir (Medeubekuli 1993: 32). Karkaranın bir örneği olarak aşağıdaki resimde Esik kurganında bulunan Altın Adam'ın baş giyimini de gösterebiliriz.

Resim 24. Altın Adam

2.2.6 Kasaba: Töre ve sultan kızlarının giydiği baş giysisidir. Kasaba koyu kırmızı ya da mor renginden ipek, fitilli kadife, pelüş gibi kumaşlardan dikilir. Kasaba önü yuvarlak tipteki takiyaya benzer. Ensesi uzun, ucu sırtını örtmüş şekilde olur. Ensesine

bırakılan bölümünün etrafına püsküller dikilir. Püsküllerin çok olması *urpak* yani evlat, nesillerinin çok olması dileğini anlatır (Canibekov 1992: 62). Kız evlenirken bazen saukelenin yerine giyer. Buna bir delil olarak Kazak söz varlığında yer alan *kasabalı kalındık*, *kasabalı kelinşek* gibi kalıplaşmış ifadeler gösterilebilir. Kasaba düğünden sonra baykuş tüyüsüz yani ukisiz⁵, oramalın üstüne giyilir. Kardeş ülke Kırgızların geleneklerinde de baykuşun baş giyimlerde takılmasının yeri ve önemi çoktur. Dıykanbay M.'in "Kırgız Kadınlarında Saç, Başlık ve Statü" adlı makalesinde başlıkları baykuş tüyünden teleklerle süslemek, estetik amaçlı olmanın ötesinde nazar, kötülüklerden korunma gibi inançlar barındırır (2021: 201).

Resim 25. Kasabanın önlü ve arkalı resmi.

2.2.7 Oramal: Kazak kadınlarının örttüğü başörtüleri oramal veya jaulık diye adlandırılır. Kadınlar yaş farklılıklarına ve günlük yaşantılarına göre farklı oramallar ta-karlar. Evde iken normal, sade oramal; düğün gezme ve misafirliklerde ise pahalı ve süslü oramal, jaulıklar kullanılır. Oramalların mevsimlere göre kalın ve ince olarak ipekten, yünden, pamuktan yapılmış türleri de vardır. Kazak kültüründe oramalın da önemi çoktur. Bir diploması aracı olarak Kazak kültüründe şapan giydirmen töreni mevcuttur. Kaynak kişi Gulsara'nın anlatımına göre: Şapanı erkeklere giydirirken kadınlara ise kamzolla oramal verirler (KK1). *Oramal ton bolmaydı, jol boladı* şeklindeki Kazak atasözünden anlaşıldığı gibi oramal yol olacak, yolunuz açık olsun anlamında hediye olarak verilmiştir. Bazı zamanlarda ise teberik şeklinde büyük annelerin oramalları hediye niyetinde verilir bu da o annenin yolunu versin, onun gibi hormete layık olsun anlamında hediye edilir.

Resim 26. Oramalı Kazak kadını., Çeşitli oramalı Kazak anneleri

2.2.8 Soraba: Kızların giydiği takiya türüdür. Normal takiyadan farkı ardında püs-külü vardır ve etrafı da saçaklıdır. Kızları nazardan korumak için giydirilir. Süslü püs-külleriyle nazarı ortadan kaldırdığına inanılır. Halk arasında sorabayla ilgili şiirler söy-lendiğini görmek mümkündür:

*Kızdar kiyer soraba, salbiratıp şaşagın,
Jaman jigít buldirer, öz otbasın, oşagın.
(Hinayat ve Sujikova, 2011: 75)*

Kızlar giyer soraba, püsküllerini sallayıp
Kötü erkek, ocak ve ailesini bozar

Resim 27. Soraba

2.2.9 Saukele: Kızın evlenmek üzere iken giydiği baş giysisidir. Saukele sadece bir baş giyimi değil aynı zamanda Kazak moda kültürünün ve geleneğinin eşsiz sanat eseridir. Saukele'nin tepesi kesik koni şeklindedir. En üstte “taç” adı verilen yarım daire şeklinde bir başlık vardır. Pahalı taşlar, altın, gümüş, inciler, mercanlar ve altın ipliklerle süslenir. Dış tarafında ipek bezden yere kadar sürüklenen örtüsü bulunur. Çok değerli taşlarla süslenir. Ne kadar süslü bir sanat eseri olduğunu şu bilgi ile örneklendirebiliriz: XX. asrın başlarında Baysakal adlı bir zengin yaşar. Onun kızının saukelesini Kenensarı Han'ın kardeşi Sercan Batır 500 ata satın alır (M. J. Kopeev'den aktaran Alimbay vd. 2009:19).

Resim 29. Saukeleli gelin.

Saukele kelimesinin etimolojisi hakkında birçok görüş vardır. Bunlardan biri *sav keledi* yani “sağ geliyor” ifadesinden türediği şeklindedir. Eski dönemlerde göçebe hayatta günümüzdeki gibi araçlar olmadığından gelin at üstünde gelir ve saukele pahalı taşlardan yapıldığı için yol kesici ve eşkıyalardan sağ çıktı denir, *sau keledi* anlamı buradan gelir. Saukelenin görünüşü göğe doğru alevlenen oda yani ateşe benzer. Bu benzerlik çadırın (Şanırak) sahibi *otagası (erkek)* olsa da ocağın sahibi *otanadır* (kadın) yani ocağın koruyucusu kadındır, annedir, inanişini temsil eder (Kaydaulkyzy 2012: 70).

Resim 30. At üstünde gelen Saukeleli gelin.

Gelenek olarak Kazak ailelerinde saukele miras olarak verilmekteydi. Gelinin vefat ettiği durumlarda ise gelinin ardından kalan oğlu varsa çeyizi geri verilmemekte, eğer kız çocuğu kalmışsa çeyizin yarısı geri iade edilmekteydi. Halk içinde çeyiz kavgası olmaz ama gelinin dünyadan göçtüğünü saukeleyi geri göndererek anlatırlar. Nedeni de saukele özel olarak kıza hazırlanan baş giyimidir ve mutluluğun simgesi olmuştur. Merhum olan gelinin öz ailesi saukeleyi gözü gibi saklar (Alimbay vd. 2014: 198).

Resim 31. Saukele.

2.2.10 Takiya: Kazak kadınların günlük ve özel günlerde düzenlenen törenlerde giydikleri baş giysi türlerindedir. Erkeklerinkinden farkı süslü olmasındadır.

Resim 32. Süslü takiya

2.3 Kazak Çocuklarının Geleneksel Baş Giysileri

Kazak toplumunda çocukların baş giysilerinin kadın ve erkek baş giysileri gibi özel olarak adlandırılmaları veya çeşitleri pek bulunmamaktadır. Kullanışta olmaları da çocuklar, cinsiyetlerine göre kadın, erkek mevsimsel baş giysilerinin küçük bedenini giyerler. Kız çocuklarının baş giysilerinde nazardan koruma amaçlı baykuş tüyü bulunur. Çocuk baş giysilerinin en çok kullanılanı da telpektir.

2.3.1 Telpek: Takiya veya töbetey gibi ince bir şapkadır. Hem yazın hem kışın giyilir. Yetişkinlerin giydiği takiyalara şekil olarak benzer.

Resim 33. Takiya

Resim34. Kazak çocuklarının baş giysileri

Resim35. Kimeşekli anneler ve çocuklar

3. Sonuç

Ulusal giyim; halk kültürünün paha biçilmez, devredilmez, görmezden gelinemez bir varlığıdır. Bu bağlamda hatırlanması ve saygı duyulması gereken geleneğin özgün bir parçasıdır. Etnograflar, bir kişiyi dış çevrenin etkilerinden korumak şeklinde özetlenen giyimın asıl amacına ek olarak birçok özel sosyo-kültürel işlevi temsil ettiğini ve insanların gelenekleri, inançları, iyilik hakkındaki fikirleri ile doğrudan ilişkili olduğunu uzun zaman önce kanıtlamışlardır.

Kazak geleneksel baş giysilerinin başlangıçtan günümüze kadar ana şekli değişmedi. Küçük değişimler ise modifikasyon temelinde, sadece başlığın malzemesi ile ilgiliydi. Bu, Kazak baş giysilerinin tamamen yaşadığı çevrenin tabiat koşullarına uyum sağladığını göstermektedir. Kazak halkı hiçbir zaman baş giyimlessiz gezmemiştir. Baş giysiyle gezmenin ekolojik ve estetik bir anlamı vardır. Her zaman baş giysileri, iklim koşullarına ve malzemenin kalitesine bağlı olarak toplumun gereksinimlerini karşılayacak şekilde dikilmiştir. Baş giysileri kışın soğuktan, yazın sıcaktan korumuştur. Kazak geleneksel baş giysileri mevsime, iklime, cinsiyete ve sosyal sınıfa göre farklılık göstermektedir. Kışın daha sıcak tutması için kalın kumaş ve derilerden, yazın ise daha ince kumaş türleriyle dikilmiştir.

Cinsiyet yönünden erkeklerin baş giyimi çeşitleri; *Börük, Jalgabay, Kulapara, Kulakşın, Malakay, Murak, Takiya, Timak, Tebetey*'den oluşmakta iken kadınların baş giyimi; *Börük, Jaulık, Jelek, Kimeşek, Oramal, Karkara, Saukele, Takiya*'dır. Kadınların baş giysileri erkeklerin baş giysilerine göre daha süslüdür. Çocukların ve kızların sosyal durumları sürekli değiştiği için onların şapkalarına, baş giysilerine takılan süslemeler,

nazardan koruyacağına inanılan nazar taşları, estetik görünümü sağlayan baykuş tüyleri vb. ürünler sürekli değişim göstermektedir. Erkek baş giysilerinde sadelik, kullanışlılığı ve işlevselliği önemliken kadınların baş giysileri daha süslü ve gösterişlidir. Erkek baş giysileriyle kadın baş giysi çeşitliliği birbirine yakın ama çocuklarda çeşidi azdır.

Sosyal sınıf ayrımını belirtmesi açısından, erkek baş giysilerinden *murak*; hanların, beylerin yani resmi makamdaki kişilerin giydiği baş giysisidir. Sanatçı kişiler ise daha çok *börük ya da* çeşitli ve süslü *takiyalar* giymeyi tercih etmektedir. Kadınlarda yeni gelin *oramal, jaulık* takarken, yaşı ve sahip olduğu çocuk sayısı arttıkça *kimeşek* giyer. Genç bekâr kızlar ise süslü *takiya* ve *börük*, evlenmek üzere iken *saukele* veya *kasaba* giyer.

Kazak geleneksel baş giysisi, insanın kişiliğinin ve kaderinin ayrılmaz bir parçası olarak kutsal bir yer edinmiştir. Kazak kültüründe bir insana değer verildiği gibi onun baş giysisine de saygı duymak önemlidir. Kazaklar baş giysisini takmadığı veya giymediği zamanlarda bile yüksekte tutar, evin, bereketinin koruyucusu olarak değerlendirir.

Sovyet döneminde geçici olarak bir dönem baş giysileri kullanılmayıp, tek tip Sovyet vatandaşı yetiştirme döneminde işlevselliğinden kopulmuştur. Fakat uygulanan politikaya rağmen, baş giysileri millî kullanımdan çıkmamıştır. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra baş giysi çeşitleri yenilenmiş ve işlevlerine göre tekrardan kullanılmaya başlanmıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada kullanılan veriler 2018 ve 2019 senesine ait olduğundan etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Kerege- kiyiz uyım kabırgası. 1. Kayın ağacından veya başka bir tür ağaçtan yapılan çadır iskeletinin katlanıp açılabilir kafes şeklindeki desteği, 2. *mecaz* Evin, ahırın duvarı, 3. *mecaz* Ev, oturlan yer, 4. Evin iskeleti (KETS 7, 643).
2. Jüz- Kazak soyu üç jüzden oluşur: Ulı, orta ve küçük olarak.
3. Jelek- uzun başörtü türü. Genellikle saukelenin üstünden gelinin tüm vücudunu kapatacak, uzun bir şekilde bağlarlar.
4. Keyvana- köye saygılı olan, söz sahibi, herkesin kutsadığı ihtiyar yaşlı kadındır.
5. Üki- Baykuş tüyü. Kazak geleneğinde baykuş tüyünün yeri ve önemi çoktur. Baykuş tüyünü nazardan koruma amaçlı baş giyisilere, dombıra süsü olarak kullanırlar. Çoğunlukla kızların börtüklerin baykuş tüyüyle süslerler.
6. Makalede kullanılan başlıkların adları ve açıklamalarıyla ilgili: “Kazaktın Dasturli kıyım keşegi” Gılimy katalogı, “Kazaktın etnografyalık kategoriyalar, uğımdar men ataularlarının dasturli jüyesi” 5 ciltlik ansiklopedisi kullanılmıştır.

KAYNAK KİŞİLER

KK1: Gulsara Baymuratkyzy (1961) 58 ev hanımı, görüşme tarihi: 22 Mart 2019 Kenen köyü, Kazakistan

KK2: Tankişeva Orıngul (1942), 77 emekli, görüşme tarihi: 15 Mayıs 2019 Almaty ilçesi

KK3: Gulbarşın İlyasova (1968) 51 Kazak dili ve edebiyatı öğretmeni, görüşme tarihi: 30 Nisan 2019 Almaty Kazakistan

KK4: Montanayev Azımbay (1958) 61 emekli, görüşme tarihi 20 Mayıs 2019 Kenen Kazakistan

KK5: Aşımhan Maulıtcan, (1986) 33, ev hanımı, görüşme tarihi: 10 Mayıs 2019 Kenen, Kazakistan

KK6: Meruert Baymuratkyzy (1975) 44, sanatçı, görüşme tarihi: 17 Aralık 2018 Almaty Kazakistan

KAYNAKÇA

Alımbay Nursan vd. *Kazaktın Dasturli kıyım keşegi, Gılimy katalogı* Almaty Öner baspasy 2009

Alımbay Nursan *The Traditional System Of Ethnographical Categories Conceptions And Designation Of Kazakh,* *Ensiklopedia* Volume 5 Almaty 2014

Abdigaziul B. Kazak madeniyeti. Ansiklopedik sözlük. Almaty. Aruna. 2010

- Canibekov Özbekali. *Kazak giyimi* Almaty 1996
- Canibekov Özbekali. *Uakıt kerueni*. Almaty Jazuşı 1992, 56-62 s.
- Dıykanbay Mayramgöl. Kırgız Kadınlarında saç, başlık ve statü” *Milli Folklor* 132 (Kış 2021): 198-207
- Egizbaeva Meruert. *Kazak halkynyn dasturlı materialdık madeniyeti*: oku quralı, Almaty Kazak Üniversitesi 2012.152s
- Gündüz Nazlı. “Bir Kadın Seyyahın Kaleminden Osmanlı’da 18. yy Saraylı Kadın Erkek Giysileri: Bir Kütürü Tanımak”*Milli Folklor* 124 (Kış 2019):121-135
- Koç Adem. The Significane and Compatiblity of the Traditional clothing- finery culture of women in Kutahya in-terms of sustainability *Milli Folklor*, 2012 yıl 24 sayı 93
- Kaydauilkyzy Galya. *Kiyeli Kimeşek Öner-21* gasır kogaımdık korı Almaty 2012
- Kaydarov Abduali. Etnolingvistika. *Bilim jane enbek* No10(1985)
- Kenjalın Kuanışbek, Ahmet Akjıbek. Kazak ulusal baş giysilerinin etnolingvistik karakteri, *Philological sciences “Eurasian Scientific Association”* • № 2 (60) • February 2020
- Kenjahmetulı Seyit. *Kazaktın salt dasturleri men adet-gurıptarı* Almatı Atamura 2015
- Kenjahmetulı Seyit. *Jeti kazına* Almatı Ana tili 2001-136s
- Makatayev Mukagalı. *IV tomdık şıgarmalar jinagi*(II tom) Almatı Jalyn 2001,320s
- Medeubekulı Sagatbek. *Karkara*, Ana tili 1993, 31-32
- Nurgaliyev N, vd. *Şahurak*.Uy-turmıstık ensiklopediyası. Almaty: Kazak Sovet
- Zakariyeva Nodira Gafurovna. Nasyonálnaya odejda:potrebilskiye predpoçteniya sovremennih citeley Buharskogo regiona *Molodoy uçenyı* — 2015. — № 6 (86). — C. 848-852. — URL: <https://moluch.ru/archive/86/16275/> (erişim tarihi: 03.02.2022).
- Rayımhan Kulziya Nabikyzy. *Kazak halkynyn sandık-koldanbalı öneri*: oku quralı. Almaty, Kazak Üniveritesi yayınları, 2010-136s.
- Vinogradov V.V. (1999) *İstoriya slov*. Moskova 1140 s.a

GÖRSELLERİN KAYNAKÇASI

- Resim 1: *Kazak Devlet Müzesi 15295 numaralı başlık*
- Resim 2: *Kazak devlet müzesi arşivi, 3308 nolu*
- Resim 3: *Kazak Devlet Müzesi 12121 nolu başlık*
- Resim 4: *Kazak Devlet müzesi 502 numaralı ayır kalpak ve 13235 numaralı kalpak*
- Resim 5: *Kazak Devlet Müzesi 9756/7 nolu başlık*
- Resim 6 *Kazak Devlet Müzesi 19432 numaralı başlık*
- Resim 7: *Kazak Devlet Müzesi 499 numaralı başlık*
- Resim 8: *Kazak Devlet Müzesi KR 530 envanter nolu başlık*
- Resim 9: *anonim: <https://e-history.kz/ru/prominent-figures/show/12614/>erişim tarihi 05.06.2022*
- Resim 10: *Hinayat ve Sujikova 2011: 36*
- Resim 11: *Hinayat ve Sujikova 2011: 43*
- Resim 12, 16, 19, 26, 29, 34,35: *E.Montanay arşivinden 2022*
- Resim 13,14,15 *G.Kaydavulkyzy, 2016:43*
- Resim17 *KDM 14029/1 numaralı sahnelik süslü baş giysisi*
- Resim 18 *Kazak Devlet müzesi 3335 a-b numaralı kimeşek*
- Resim 19,20,21,22 *G.Kaydauilkyzy 2016: 42*
- Resim 23: *Hinayat ve Sujikova, 2011: 75*
- Resim *Kazak Devlet Müzesi 9096 numaralı*
- Resim 23 <https://el.kz/amp/news/archive/ar-ara/> erişim tarihi: 07.06.2022
- Resim 24 *Altın adam devlet müzesi*
- Resim 25 *Hinayat ve Sujikova 2011:72*
- Resim 27 *Hinayat ve Sujikova 2011:45*
- Resim30 *Hinayat ve Sujikova 2011: 43*
- Resim 31: *Büyük Peter adındaki Antropoloji ve Etnografya Müzesi Vakfından (523-1)Kazak Devlet Merkez Müzesinin arşivinden*
- Resim 32: *Kazak Devlet Müzesi 9096 numaralı başlık*
- Resim 33: *Kazak Devlet Müzesi 21885 numaralı başlık*